

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО

Анотація. У статті досліджено феномен самореалізації особистості, зокрема жінки, і його психологічні особливості на сучасному етапі розвитку і трансформації українського суспільства. Проаналізовано зміст понять “становлення особистості”, “професійна самореалізація”, виділено етапи професійної самореалізації вихователів закладів дошкільної освіти. Психологічні особливості самореалізації сучасного педагога залежать від рівня задоволеності її потреб у професійній сфері, а також від системи її ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: самореалізація, професійна самореалізація, становлення особистості, рівні самореалізації, професіоналізм, вихователь закладу дошкільної освіти.

Аннотация. В статье исследован феномен самореализации личности, в том числе женщины, и его психологические особенности на современном этапе развития и трансформации украинского общества. Проанализировано содержание понятий "становление личности", "профессиональная самореализация", выделены этапы профессиональной самореализации воспитателей учреждений дошкольного образования. Психологические особенности самореализации современного педагога зависят от уровня удовлетворенности ее потребностей в профессиональной сфере, а также от системы ее ценностных ориентаций.

Ключевые слова: самореализация, профессиональная самореализация, становления личности, уровне самореализации, профессионализм, воспитатель учреждения дошкольного образования.

Summary. The article is devoted to consideration of professional self-realization as of one of significant factors of woman's personality formation. The concept of "becoming a person", "professional self-realization" are analyzed, and the stages of professional fulfillment of the teachers of institutions of preschool education are formulated. Psychological peculiarities of self-realization of a modern educator depend upon the level of satisfaction of her needs in professional sphere, and also upon the system of her values orientation.

Keywords: self-realization, professional self-fulfillment, identity formation, level of self-realization, professionalism, teacher of institutions of preschool education.

Постановка проблеми. Професійна діяльність є однією з найважливіших сфер діяльності людини і тому самореалізація в професії є одним з найважливіших атрибутів реалізованої особистості. Особливості розвитку професійної діяльності є надзвичайно актуальною проблемою, оскільки жодна інша професія не ставить таких вимог до людини, як професія педагога, вчителя,

вихователя. Вихователь дошкільного навчального закладу є головною постаттю. Саме від його професіоналізму залежить інтелектуальне, духовне, соціальне, емоційне становлення особистості дітей дошкільного віку. Актуальність теми пов'язана з потребою вивчення психологічних особливостей професійної самореалізації педагогів, зокрема вихователів дошкільного навчального закладу.

Однією із провідних ідей у практиці післядипломної педагогічної освіти є реалізація науково-методичного та психолого-педагогічного супроводу професійного саморозвитку педагогічного працівника, а серед ідей сучасної освіти провідною є ідея учнівства (Ш. О. Амонашвілі, Б. П. Нікітін). Професійна самореалізація вихователя у системі післядипломної освіти має передбачати включення педагогічного працівника до циклу руху людини в освітній сфері у контексті практики учнівства (оволодіння мистецтвом ставити запитання) і процедури самовизначення.

Мета статті – визначення із позицій комплексного підходу особливостей самореалізації вихователя ЗДО у професійній сфері, загальних закономірностей та індивідуально-особистісних детермінант.

Аналіз наукових досліджень. В ряду загальноновизнаних вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених досліджуваному феномену самореалізації особистості, знаходяться роботи класиків психологічної та педагогічної науки таких, як Б. Г. Ананьєв, Л. І. Анциферова [1], І. Д. Бех, Л. І. Божович, О. О. Вороніна [2], О. І. Гуренко [4], Е. Ф. Зеєр, І. О. Зимня, Є. О. Клімов, Я. А. Коменський, Г. С. Костюк, Н. В. Кузьміна, Д. О. Леонт'єв, А. К. Маркова, А. В. Петровський, Н. І. Пов'якель [5], В. О. Сухомлинський, Е. В. Федосенко [6] та ін.

Самореалізація особистості у розумінні К. А. Абульханової-Славської, Л. І. Анциферової, С. Л. Рубінштейна – це реалізація діяльності особистості, спрямована досягнення життєвих цілей. «Вміння ставити та утримувати цілі (починаючи від сенсожиттєвих до ситуативно-тактичних) забезпечує вищу форму зміни особистості – її розвиток і творчість» [1, с. 10].

Е. В. Федосенко під професійною самореалізацією розуміє безперервний гетерохронний процес розвитку потенціалів людини в діяльності протягом

усього її життєвого шляху [6].

Гуренко О. І. визначає професійну самореалізацію вихователя дошкільного закладу як процес розвитку сукупності діяльнісно-рольових і особистісних характеристик педагога, що дозволяють йому на високому рівні формувати у дошкільника основи життєвої позиції як системи ціннісних відносин до природи, рукотворного світу (культури), до людей і самого себе [4].

О. О. Вороніна вважає, що життєві стратегії мають прямий вплив на побудову персональних освітніх стратегій. Життєва стратегія як індивідуальний спосіб конструювання і реалізації людиною життєвих цілей у часовій перспективі детермінує ставлення людини до себе і власного професійного розвитку, діяльності та інших людей [2].

Г. А. Дмитренко визначає три життєві стратегії, які зумовлюють професійну діяльність педпрацівника: стратегія благополуччя, стратегія успіху, стратегія самореалізації (зумовлена життєтворчістю людини). На наш погляд, змістовність і глибинність професійного саморозвитку визначають домінуючі у людини у певний життєвий проміжок часу стратегії й концепції [4].

С. Ф. Ветров розглядає особливості професійного шляху і професійного саморозвитку педагога у контексті домінуючих у професійній діяльності концепцій. «Я-концепція» педагога зумовлює його входження у професію, активне її засвоєння й визначення себе у професійній групі або колективі. При цьому результати діяльності розглядаються ним як особисті результати. При домінуванні концепції діяльності педагог орієнтований на процес і зміст діяльності, він шукає ефективні форми, методи і прийоми роботи, розробляє власні й апробує нові педагогічні технології. Лише при домінуванні концепції виховання педагог здійснює «ревізію» своєї професійної діяльності. Саме на цьому етапі розпочинається справжня життєтворчість [4].

Н. І. Пов'якель, розглядаючи стадії професійного розвитку педагогічного працівника, зазначила чотири стадії: підготовча або орієнтувально-накопичувальна, адаптаційна або імітаційно-приспосувальна, потенційна або системно-ресурсна та творчо-актуалізаційна або продуктивно-реалізаційна [5].

Нами виділено чотири стадії професійного саморозвитку вихователя дошкільного навчального закладу:

I. Прийняття себе і визнання потреби у професійному саморозвитку.

II. Саморозвитку і самовдосконалення.

III. Стабілізація необхідності потреби саморозвитку як базової у розвитку особистості і професіонала.

IV. Входження у цілісну систему саморозвитку (із урахуванням підйомів і спадів у процесі руху до поставлених цілей).

Упродовж 2014-2015 рр. автором було проведено експериментальне дослідження на базі Здолбунівського дошкільного навчального закладу № 5 "Усмішка". У ньому взяли участь 37 жінок зрілого віку, що за професією – вихователі.

Задоволеність роботою, професійна самореалізація є одним із найважливіших чинників суб'єктивного благополуччя, а професійна самореалізація – важливим фактором становлення особистості. На думку В. А. Гупаловської [3], «жінки, які досягли оптимального рівня професійної самореалізації, більш незалежні у думках, судженнях, діях, рішучі, здатні приймати рішення і брати на себе відповідальність за них» [3, с. 169].

Згідно теоретичним дослідженням різних дослідників (С. О. Автономова В. Г. Горчакова, А. Е. Чирикова та ін.) приналежність жінки до тої чи іншої професії передбачає певний рівень задоволеності професійною діяльністю.

Як зазначає О. Є. Байтінгер, правильний чи не правильний (такий, що не відповідає можливостям, здібностям і бажанням особистості) вибір професії визначає міру переживання осмисленості життя, задоволення ним. Включившись у сфери життєдіяльності, для яких людина володіє необхідними задатками, вона виявляється найбільш здатною до навчання. Якщо ж людина йде не «своїм» шляхом, то виникають: постійні невдачі, неприємна втома у якості постійного переживання; відсутність повноцінного задоволення при досягненні успіху, безрадісність довгоочікуваних подій [7].

Задоволеності працею – це рівень збалансованості вимог (запитів), що висуваються працівникам до змісту, характеру та умовам праці, і суб'єктивної оцінки можливостей реалізації цих запитів. Це оціночне ставлення людини або групи людей до власної трудової діяльності, різним її аспектам, найважливіший показник адаптації працівника на даному підприємстві, в даній трудовій організації [8].

Опитувальник «Інтегральна задоволеність працею» дає змогу оцінити задоволеність праці загалом та її складові: інтерес до роботи, задоволеність досягненнями, взаєностосунками зі співробітниками, стосунками з керівництвом, рівень домагань у професійній діяльності, надавання переваги роботі, а не заробіткові, задоволеність умовами праці, професійну відповідальність. Опитувальник містить 18 тверджень з трьома варіантами відповіді серед яких треба вибрати один – а, б або в. Варіанти зв'язуються з ключем, їм присвоюють 0, 1 або 2 бали відповідно. Максимальна кількість балів – 28 [8].

Рівень суб'єктивного благополуччя оцінює емоційний компонент особистості в діапазоні від оптимізму, бадьорості і впевненості в собі до пригніченості, дратівливості і відчуття самотності. В основі суб'єктивного благополуччя лежить позитивне ставлення до себе і свого минулого життя (самоприйняття), наявність цілей і занять, що наповнюють життя сенсом, здатність виконувати вимоги повсякденного життя (компетентність), почуття безперервного розвитку і самореалізації (особистісне зростання), відносини з іншими, пронизані турботою і довірою, здатність слідувати власним переконанням (автономність) [9].

Для виявлення рівня задоволеності життям ми використали опитувальник «Шкала суб'єктивного благополуччя» [9, с. 27-41]. Визначення суб'єктивного благополуччя містить три критеріальні ознаки: 1) зовнішні критерії (добре, «правильне життя»), які відповідають системі цінностей, властивих культурі; 2) індивідуальний критерій – відповідність власним стандартам респондента; 3) буденне розуміння щастя – переважання позитивних емоцій над негативними,

які об'єктивно переважають у житті людини, або людина суб'єктивно схильна до них.

Шкала суб'єктивного благополуччя складається з 17 пунктів, які слід оцінити за шкалою від 1 (повністю згоден) до 7 (повністю не згоден), зміст яких пов'язаний з емоційним станом, соціальним становищем і фізичними симптомами. Про високий рівень задоволеності життям свідчатимуть показники в межах від 1 до 3,5; середній – 3,6-7,5; низький, відповідно – 7,6–10 стенів. Рис. 1 демонструє дані середнього арифметичного відхилення за методикою «Інтегральна задоволеність працею», а також показники середнього арифметичного відхилення за методикою «Суб'єктивне благополуччя» (СБ) вихователів ЗДО.

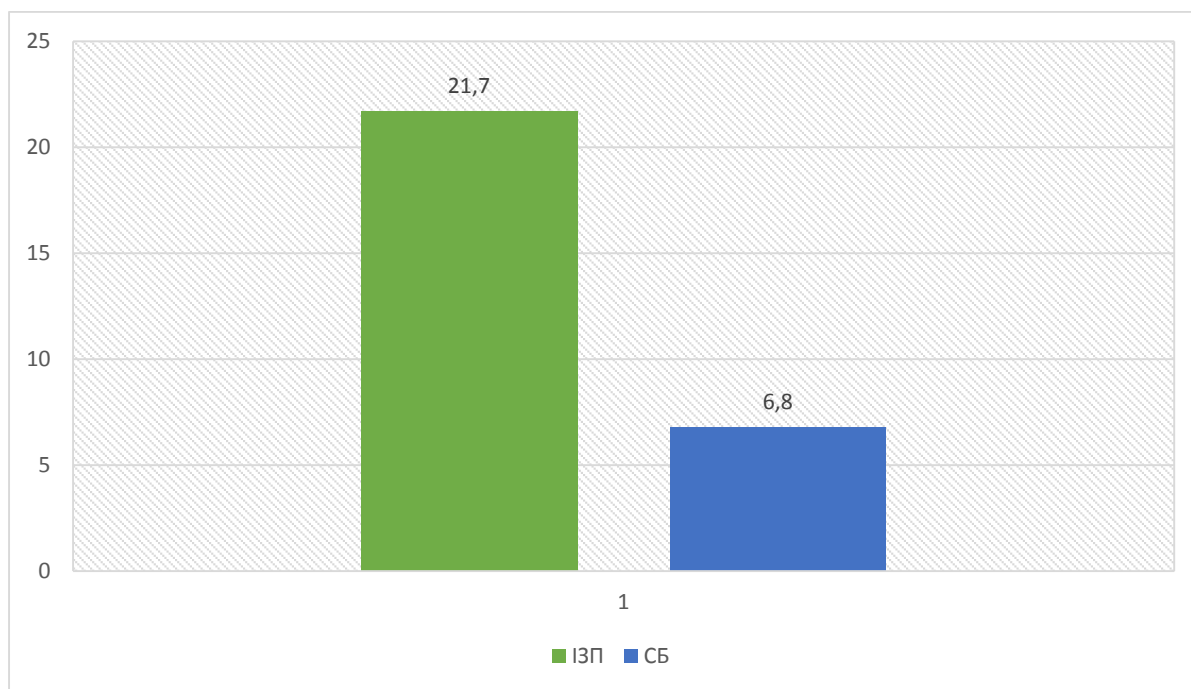


Рис. 1. Узагальнені дані середнього арифметичного відхилення показника задоволеності працею та суб'єктивного благополуччя вихователів ЗДО

Позначення на рис.: ІЗП – інтегральна задоволеність працею;
СБ-суб'єктивне благополуччя

Джерело: розроблено автором

Із зображення видно, що рівень задоволеності працею педагогів-вихователів становить $\bar{x}=21,7$ балів, що відповідає високому рівню задоволеності працею. Рівень суб'єктивного благополуччя дорівнює показнику $\bar{x}=6,8$ стенів,

що, у свою чергу, свідчить про середній рівень досліджуваного показника у вихователів-респондентів (детальніший розподіл рівнів досліджуваних показників подано у *Таблиці 1*).

Таблиця 1

Особливості розподілу респондентів за показниками задоволеності працею, суб'єктивного благополуччя респондентів

Показники	Рівні	Вибірка (%)
Задоволеність працею ZP	Високий	63,6
	Середній	25,5
	Низький	10,9
Суб'єктивне благополуччя S	Високий	0
	Середній	97,3
	Низький	2,7

Джерело: розроблено автором

Із *Таблиці 1* видно, що жоден респондент не продемонстрував високого рівня суб'єктивного благополуччя, у переважної кількості вихователів (97,3%) діагностовано середній рівень суб'єктивного благополуччя. На противагу цьому, показник задоволеності працею характеризується більш рівномірним розподілом рівнів досліджуваного феномену.

Отже, під поняттям «професійна самореалізація» розуміємо складний, багаторівневий процес реалізації особистісно-професійного потенціалу з наступним його опрідметненням у професійній діяльності. Задоволеність роботою є одним із найважливіших чинників суб'єктивного благополуччя, а професійна самореалізація – фактором становлення особистості. Професійна самореалізація вихователя розпочинається із бажання прийняти себе, визнання потреби у професійному саморозвитку, зміни свідомості, мислення і мислєдіяльності. Забезпечення повного циклу руху в освітній сфері дасть змогу вихователям здійснювати професійний саморозвиток за індивідуальною траєкторією відповідно до актуальних стратегій життєдіяльності.

Список використаних джерел:

1. Анциферова Л.И. Психология самоактуализирующейся личности в работах Абрахама Маслоу // Вопросы психологии. – 1973. – № 4. – С. 173-180.
2. Воронина О. А. Жизненные стратегии как фактор отношения студентов к учебной деятельности: автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Курск, 2008. – С. 22.
3. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки: дис... канд. психол. наук: 19.00.01; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005. – 191 с.
4. Гуренко О. І. Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища: Навчальний посібник. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2007. – С. 52 -167 с.
5. Пов'якель Н. І. Концептуальна модель та особливості професійного розвитку регулятивної культури мислення практичного психолога. – Режим доступу: www.psy-science.com.ua/department/texty/v8.2/poviakel.doc
6. Профессиональная самореализация личности в современном обществе. Монография / Под науч. ред. Е. В. Федосенко. – СПб.: Речь, 2009. – 121 с.
7. Пиняева С. Е., Андреев Н. В. Личностное и профессиональное развитие в период зрелости. Вопросы психологии. Возрастная и педагогическая психология. – М.: Школа-пресс. –1998. – № 2. С. 3-9.
8. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М.: Ин-т Психотерапии, 2005. – 490 с.
9. Шамионов Р. М. Психология субъективного благополучия личности. Саратов: Сарат. ун-т, 2004. – 180 с.